

УДК 159.9

І. Ф. Аршава, Я. В. Гузь

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПЛИВ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Розглянуто основні напрями дослідження феномена етнічної ідентичності як психологічного конструкту у вітчизняній та зарубіжній психологічних традиціях. Вивчено вплив етнічної ідентичності на формування базових цінностей особистості. Представлено результати емпіричного дослідження впливу типу етнічної ідентичності та її компонентів на прихильність представників українського та казахського етносів до певних цінностей. Встановлено зв'язок між типом етнічної ідентичності та прихильністю до базових цінностей особистості. Виявлено, що домінуючою цінністю серед представників українського етносу є цінність «Відкритість досвіду», в той час як для представників казахського етносу найбільш значущою виявилась цінність «Гумор».

Ключові слова: етнос, етнічна ідентичність, компоненти ідентичності, особистість, базові цінності особистості.

Аннотация. Представлены результаты исследования влияния типа этнической идентичности на формирование базовых ценностей личности. Исследована связь между типом этнической идентичности и наиболее выраженным типом ценности у представителей украинского и казахского этносов. Выявлена взаимосвязь между особенностями типа этнической идентичности и наиболее важными ценностями. Доминирующим типом идентичности среди представителей украинского этноса является позитивная идентичность, в то время как представители казахского этноса демонстрируют индифферентный тип отношения к собственной этнической идентичности.

Ключевые слова: этнос, этническая идентичность, компоненты идентичности, личность, базовые ценности личности.

Постановка проблеми дослідження. Актуальність дослідження етнічної ідентичності та базових цінностей особистості пов'язана із тим, що у сучасному світі все більший розмах набувають процеси глобалізації – політичної, економічної, культурної та релігійної уніфікації. Таке «стирання» кордонів між націями та народами має ряд наслідків, як позитивних, так і негативних. Одним із головних питань у даному контексті постає питання ідентичності, зокрема – етнічної. Особистість перебуває під тиском багатьох факторів, які впливають на її самоідентифікацію як представника певного етносу. Етнічна ідентичність являє собою унікальний набір культурних, ціннісних, релігійних відмінностей, які відрізняють представників одного народу від іншого. Нівелювання своєї ідентичності, або прихильність до іншої, може призводити до внутрішніх конфліктів, які, у свою чергу, будуть мати вплив на функціонування особистості в соціумі та її адаптацію до швидко змінюваних умов середовища. Етнічна ідентифікація являє собою процес, складовою частиною якого є цінності. Останні є культурно обумовленими та відображають основні погляди на природу речей, які є характерними для даного суспільства. У процесі соціалізації особистість «вбирає» в себе певний набір цінностей, норм та правил та через них ідентифікує себе як члена певної етнічної групи чи етносу. Тому дослідження ціннісної сфери особистості і взаємозв'язку останньої із особливостями етнічної ідентичності є важливим, актуальним та перспективним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна людина упродовж усього життя стикається з рядом криз, які детерміновані як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Глобалізаційні процеси у світі мають вагомий вплив на вирішення цих криз. Важливим питанням життя у «світі без кордонів» є питання ідентичнос-

ті, зокрема – етнічної. Ідентичність у психології розглядається як результат процесу самокатегоризації, який досягається індивідом у результаті конструювання образу навколишнього світу і свого місця в ньому (Hritsanov et al., 2003). У психологічну науку термін «ідентичність» уперше був уведений З. Фрейдом у 1921 році. Дослідник вважав, що особистісна та культурна ідентичність бере початок у минулому народі (Konchalovskaya, 2007). На його переконання, саме ідентифікація є найпершою формою емоційного зв'язку із значущим Іншим (Pravdyvets, 2010). Інший дослідник, Е. Еріксон, вважав ідентичність психологічним конструктом, який формується у підлітковому віці та від якого залежить повноцінне функціонування особистості у дорослому житті. Ідентичність обумовлює здатність індивіда до асиміляції особистісного та соціального досвіду та підтримки власної суб'єктності у змінюваному зовнішньому світі. Сучасні українські дослідниці Е. Л. Носенко та І. Ф. Аршава вважають, що ідентичність особистості виконує роль своєрідного фільтра життєвого досвіду і має вплив на інтерпретацію людиною нових подій у такий спосіб, який відповідає її особистості (Nosenko & Arshava, 2010).

У сучасних наукових дослідженнях виокремлюються три основні напрями вивчення феномена етнічної ідентичності: примордіалізм, інструменталізм та конструктивізм (Ivanova, 2012).

Прихильники примордіалізму (Ю. В. Бромлей, К. Гірц, Л. М. Гумільов, В. Мюльман, Е. Сміт, С. М. Широкогоров) описують етнічну ідентичність як усталені характеристики людей та їхніх спільнот. Етнічна ідентичність тут розглядається як об'єктивна даність та константа людського буття. Вона є даною від народження або сформована на ранніх етапах соціалізації особистості (Nahorna, 2008). У рамках інструменталізму (Ф. Барт, М. Н. Губогло, Дж. Нейгел, С. Олзак) дослідники визначають етнічну ідентичність як засіб, який використовує індивід або група людей для досягнення певних цілей. Цілі, в основному, носять політичний характер. Прихильники цього напрямку вважають, що етнічна ідентичність – результат особистісного вибору та часто не залежить від ситуаційного контексту чи впливу біологічних або культурних рис (Skotna & Stets, 2012). Конструктивізм (Б. Андерсон, П. Бурдье, Е. Геллнер, Е. М. Колпаков, В. О. Тишков, С. В. Чешко, Е. Хобсбаум) спирається на соціальну природу етнічної ідентичності. Етнічна ідентичність – інтелектуальний конструкт (Chávez & Guido-DiBrito, 1999). Вона створена соціальними інтеракціями (взаємодією) між індивідами та групами людей; являє собою особистісний вибір, але є залежною від змінюваних умов соціального середовища. Дослідник В. О. Тишков називає етнічною ідентичністю операцію соціального конструювання уявних спільнот, заснованих на вірі, що вони пов'язані природними зв'язками (Khabenskaya, 2006).

Американський соціолог Дж. Ховард зазначає, що поняття «ідентичність» є ключовою проблемою для сучасного суспільства і знаходиться в центрі уваги соціально-психологічних досліджень. Сьогодні поняття ідентичності несе в собі потребу в розумінні сенсу того, ким є особистість, та разом з тим, як наголошує дослідниця, має бути врахований і швидко змінюваний соціальний контекст (Howard, 2000).

Дж. Найджель у своїх дослідженнях етнічної ідентифікації індіанців описує її як вольовий процес, залежний від ситуації. Вона описує етнічну ідентичність як діалектику між внутрішнім відчуттям та зовнішнім приписуванням (Nagel, 1996).

Феномен етнічної ідентичності вивчався і британським ученим Мартіном Барреттом, який виокремлював когнітивний (знання) та афективний (ставлення) компоненти структури ідентичності (Barrett, 2008).

Американський дослідник Джеймс Марсія, використовуючи метод напівструктурованого інтерв'ю, виокремив такі види ідентичності:

– досягнута ідентичність – проходження періоду кризи, сформованість сукупності особистісно значущих цілей та переконань;

- передчасна ідентичність – наявність певного набору цілей, цінностей, переконань, але без переживання кризи ідентичності;
- дифузна ідентичність – відсутність цілей, цінностей, переконань та відсутність процесу їх формування;
- мораторій – стан кризи ідентичності та процес його подолання (Marcia, 1980).

Як зазначає сучасна американська дослідниця Дж. Фінні, етнічна ідентичність є динамічним утворенням; вона змінюється з плином часу і контексту (Phinney & Ong, 2007).

Етнічна ідентичність є складний психологічний конструкт, важливим компонентом якого є цінності та ціннісні орієнтації. Сучасні автори А. О. Березянська та С. В. Матяж визначають систему ціннісних орієнтацій особистості як змістовне відношення людини до соціальної дійсності, яке визначає мотивацію поведінки та має досить суттєвий вплив на всі аспекти її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, визначає ставлення людини до світу, до себе, до своєї поведінки та вчинків (Matiazh & Berezianska, 2013).

У сучасних психологічних теоріях цінності інтерпретуються як риси, мотиви, установки, життєві цілі, каузальні атрибуції, переконання, очікування, наміри, моделі поведінки, зосередження інтересів і бажань тощо. Так, наприклад, деякі автори (В. О. Ядов) вважають, що цінності особистості є загальними установками. На думку інших, вони відображають валентність об'єктів (Д. Кемпбелл), вказують на корисність або значущість наслідків діяльності (Г. Беккер), пов'язуються з потребами та інтересами особистості і суспільства (А. Г. Здравомислов), описуються як абстрактні оціночні стандарти або переконання, які визначають бажані цілі і шляхи їх досягнення (С. Епштейн, Дж. Олсон), відносяться до системи персонального значення, яка включає цілі в житті та формування ідентичності (Garvanova & Garvanov, 2014).

На думку С. М. Бойко, у межах етнічних та національних культур цінності утворюють складні соціально-нормативні системи та відображають етноспецифічні цінності (Воуко, 2002).

Сучасні українські дослідниці Е. Л. Носенко та Н. А. Маєвська зазначають, що сьогодні найбільшу увагу дослідників у плані оцінки тенденцій змін у психологічних ознаках культури привертають домінуючі цінності (Nosenko & Maievs'ka, 2005).

Едвард Шилз, професор Чиказького університету, говорив про так звану «центральному зону культури» як про осередок символів, цінностей та думок, який керує суспільством. Дослідник вважав, що він є сталим та незмінним, причому представники культури відчують цю сталість, але не можуть її пояснити (Shils, 1961). До центральної зони належать найбільш стабільні елементи культури: система міфів, культурна картина світу, релігія, система цінностей, традицій та звичаїв (Mukhamedzhanova, 2009). П. І. Гнатенко зазначає, що національний характер найбільш повно і всебічно проявляється в національній культурі, яка виражає етнічну своєрідність народу. Саме через культуру розкривається зміст і особливості національного характеру (Hnatenko, 2000).

При вивченні ціннісної сфери представників українського етносу дослідники С. М. Бойко, В. Г. Крисько, Л. П. Пономаренко, Д. Чижевський виокремили такі її особливості: почуття гумору, працьовитість, наполегливість, цікавість, акуратність, життєрадісність, самостійність, адаптивність до змінюваних соціальних умов, емоційність, сентиментальність, а також – ідеалізм. Дослідження ціннісної сфери представників казахського етносу дозволило вченим С. Акатаю, А. К. Єгнісовій, А. Р. Срубасєвій, В. Г. Крисько визначити такі характерні риси: орієнтація на колективні стосунки, традиційність, відповідальність, гостинність, відкри-

тість, шанобливе ставлення до старших поколінь, та найвищою цінністю є рух, зміни, перетворення (Yegenisova & Yerubayeva, 2015; Akatay, 2011).

У рамках позитивної психології вченими К. Петерсоном та М. Селігманом представлено шість так званих чеснот, які співпадають в усіх культурах, тому вони були відібрані як загальнолюдські цінності, якими керується особистість. Автори виокремлюють дві різнорівневі одиниці аналізу – чесноти (virtues) і сили характеру (strengths). В якості чеснот дослідники пропонують розглядати ті цінності, які визнаються основними і безумовними у всіх або майже всіх культурах і суспільствах. Для їх виокремлення був проведений аналіз основних морально-філософських текстів різних культур, у результаті якого були запропоновані шість універсальних крос-культурних чеснот: мудрість, сміливість, гуманність, соціальність, помірність і духовність (Leontyev et al., 2014). У цих чеснотах психологи К. Петерсон та М. Селігман виокремили 24 так звані «сильні риси» характеру (character strengths), які є позитивними та комбінація яких, на думку дослідників, складає ієрархію цінностей особистості (Peterson & Seligman, 2004).

Отже, ціннісні орієнтації є одним із найважливіших компонентів процесу соціалізації та етнічної ідентифікації особистості. Етнічну ідентичність можна визначити як емоційно-когнітивний процес об'єднання суб'єктом себе з іншими представниками однієї з ним етнічної групи, а також його позитивне ціннісне ставлення до історії, культури, національних традицій і звичаїв свого народу, до його ідеалів, почуттів та інтересів, фольклору і мови, території проживання етносу та його державності. Дослідження особливостей етнічної ідентичності та її взаємозв'язку із ціннісною сферою особистості дозволить більш повно та детально вивчити механізми впливу етнічної ідентичності на базові цінності особистості з метою розширення уявлення про феномен етнічної ідентичності та базові цінності у представників українського та казахського етносів.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити зв'язок між особливостями етнічної ідентичності та базовими цінностями особистості у представників двох етнічних груп – українців та казахів.

Гіпотези дослідження:

– представникам українського етносу притаманне більш позитивне ставлення до своєї ідентичності, в той час як для представників казахського етносу – більш стримане та індіферентне;

– представники українського етносу більш емоційно сприймають власну етнічну ідентичність, у той час як представники казахського етносу – більш раціонально;

– представники українського етносу мають більшу прихильність до цінностей Мудрість та Гуманність;

– представники казахського етносу мають більшу прихильність до цінностей Мудрість та Трансцендентність;

– представники українського етносу більш орієнтовані на уникнення невдачі, в той час як представники казахського етносу – на досягнення успіху;

– представники українського етносу більш закриті та емоційно стримані, в той час, як представники казахського етносу – відкриті та емоційно лабільні.

Матеріал і методи. З метою підтвердження гіпотези було проведено емпіричне дослідження. У якості досліджуваних було обрано 60 осіб – представників українського та казахського етносів (з них – 20 чоловіків, 40 жінок) віком від 22 до 28 років. Усі досліджувані мали вищу освіту та працювали у сфері ІТ, дизайну та інтернет-медіа.

У якості методів дослідження було обрано такі психодіагностичні методики:

– методика «*Типи етнічної ідентичності*» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова) призначена для виявлення домінуючого типу етнічної ідентичності: етнічний ні-

гілізм, етнічна індиферентність, норма (або позитивна ідентичність), етнічний егоїзм, етнічна ізоляція, етнічний фанатизм;

– методика Дж. Фінні *MEIM (Multigroup Ethnic Identity Measure* в адаптації Г. У. Стефаненко, Г. М. Арбітайло) спрямована на діагностику вираженості етнічної ідентичності за двома критеріями: когнітивним компонентом (знання та уявлення про етнічні особливості народу, зміст етнічних ауто- та гетеростереотипів) та афективним компонентом (ставлення до етносу, оцінка приналежності до етносу, спрямованість етнічних стереотипів, етнічні вподобання);

– методика *Values in Action (Цінності в дії)*, в адаптації Е. Л. Носенко та Л. І. Байсари, спрямована на дослідження ціннісної сфери особистості. Її принциповою відмінністю від попередніх психодіагностичних засобів дослідження даної сфери є те, що всі запропоновані в методиці цінності є позитивними. Перевага даної методики в тому, що процедура побудови ієрархії цінностей відбувається автоматизовано, без участі досліджуваного. За допомогою опитувальника для кожного індивідуума виокремлюється по п'ять «сильних» властивостей особистості, які формують вершину індивідуальної ієрархії цінностей і відбивають найбільш «визначальні» особистісні властивості (*signature character strengths*) – своєрідну *візитну картку* особистості;

– методика дослідження мотивації досягнень *А. Мехрабіана* в адаптації М. Ш. Магомед-Емінова призначена для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі;

– *п'ятифакторний опитувальник особистості (Big five* П. Коста та Р. МакКрае, в адаптації А. Б. Хромова), спрямований на дослідження основних диспозиційних рис особистості та ступеню їх вираженості.

У ході емпіричного дослідження нами були отримані такі дані: за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова) 70 % представників української вибірки демонстрували позитивне ставлення до власної етнічної ідентичності та до представників інших етносів; майже 54 % представників казахської вибірки демонстрували тенденції до етноіндиферентності.

Гіпотеза щодо прихильності представників українського та казахського етносів до різних типів етнічної ідентичності була перевірена за допомогою непараметричного критерію U-Манна-Уїтні. Результати розрахунку представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Результати розрахунку непараметричного критерію U-Манна-Уїтні за шкалами методики «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова)

Назва шкали	Середні значення		Рівень значущості
	Українці	Казахи	
Етнігілізм	4,27	3,64	$p > 0,05$
Етноіндиферентність	9,14	13,64	$p < 0,01^{**}$
Норма	16,94	15,5	$p < 0,01^{**}$
Етноегоїзм	3,37	3,44	$p > 0,05$
Етноізоляція	3,94	2,37	$p < 0,05^*$
Етнофанатизм	4,2	2,5	$p > 0,05$

Примітка: зірочками виокремлені показники, за якими отримано статистично достовірні відмінності між двома групами

Як можна побачити з табл. 1, статистично значущі відмінності між результатами представників українського та казахського етносів були отримані за шкалами «Етноіндиферентність», «Норма» та «Етноізоляція». Такий результат можна пояснити таким чином. Етнічна ідентичність – це ментальний конструкт, що

формується як результат процесу соціалізації та етнічної ідентифікації особистості, та на який суттєво впливає історичний контекст, географічні особливості території проживання етносу і стиль життя. Особливості історичного розвитку, війни, залежність від інших більш потужних держав зумовлюють особливості типу етнічної ідентичності. Детальний аналіз теоретичних даних вказує на вплив саме цих факторів на процес формування етнічної ідентичності.

Для виявлення особливостей сприйняття власної етнічної ідентичності була використана методика Дж. Фінні, спрямована на дослідження вираженості компонентів етнічної ідентичності – когнітивного та афективного. Аналізуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що для представників казахського етносу характерним є високий рівень сприйняття власної ідентичності як на когнітивному, так і на афективному рівнях. У представників українського етносу трохи переважає афективний компонент сприйняття ідентичності.

Для дослідження ціннісної сфери особистості у представників українського та казахського етносів була використана методика «Цінності в дії» (Values in Action). З її допомогою вдалося виявити найбільш значущі цінності, характерні для представників українського та казахського етносів.

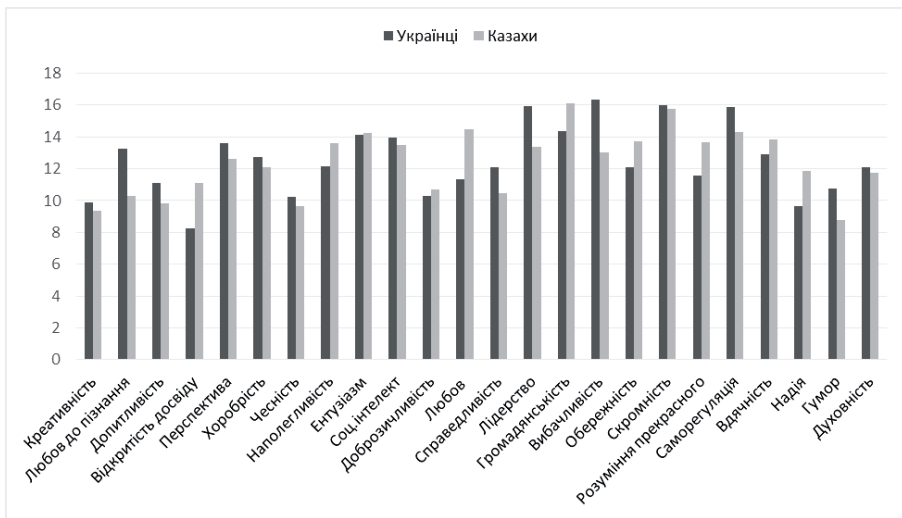

Рис. 1. Базові цінності особистості за результатами методики «Цінності в дії» (Values in Action)

Як можна побачити з наведеного вище рисунку, українці демонструють прихильність до таких цінностей, як креативність, любов до пізнання, допитливість, перспектива, лідерство, вибачливість, саморегуляція, гумор та духовність, у той час як для представників казахського етносу притаманна прихильність до таких цінностей, як відкритість досвіду, наполегливість, доброзичливість, любов, громадянськість, обережність, вдячність та надія.

Для виявлення зв'язків між показниками методик «Цінності в дії» (Values in Action) та «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова) було застосовано коефіцієнт рангової кореляції ρ -Спірмена. Кореляція проводилась окремо у двох групах досліджуваних – представників українського та казахського етносів. Статистично значущі кореляції серед результатів у представників української вибірки були отримані за такими шкалами:

– помірний позитивний зв'язок між духовністю та етноіндиферентністю – $\rho=0,551$;

- помірний позитивний зв'язок між допитливістю та етнотерором – $\rho=0,522$;
- помірний позитивний зв'язок між соціальним інтелектом та нормою – $\rho=0,440$;
- помірний позитивний зв'язок між допитливістю та етнофанатизмом – $\rho=0,433$;
- помірний позитивний зв'язок між лідерством та нормою $\rho=0,408$;
- помірний позитивний зв'язок між наполегливістю та етнофанатизмом $\rho=0,385$;
- помірний позитивний зв'язок між саморегуляцією та етнотерором $\rho=0,381$;
- помірний від'ємний зв'язок між громадянськістю та етноіндиферентністю $\rho=-0,437$;
- помірний від'ємний зв'язок між любов'ю та етноіндиферентністю $\rho=-0,453$.

Помірний позитивний зв'язок між шкалами методик свідчить про таке: чим меншою є значуща цінність за шкалою методики «Цінності в дії» (Values in Action), тим вищим є показник типу етнічної ідентичності за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова). Так само, помірний від'ємний зв'язок між шкалами методик свідчить про те, що чим меншою є значуща цінність за шкалою методики «Цінності в дії» (Values in Action), тим нижчим є показник типу етнічної ідентичності за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова).

Статистично значущі кореляції у результатах серед представників казахської вибірки були отримані за такими шкалами:

- помірний позитивний зв'язок між лідерством та нормою $\rho=0,429$;
- помірний позитивний зв'язок між допитливістю та етноіндиферентністю $\rho=0,375$;
- помірний позитивний зв'язок між чесністю та етнофанатизмом $\rho=0,357$;
- помірний позитивний зв'язок між вдячністю та нормою $\rho=0,328$;
- помірний позитивний зв'язок між гумором та нормою $\rho=0,324$;
- помірний позитивний зв'язок між лідерством та етнотерором $\rho=0,321$;
- помірний позитивний зв'язок між вибачливістю та етноіндиферентністю $\rho=0,319$;
- помірний позитивний зв'язок між саморегуляцією та етноігілізмом $\rho=0,310$;
- помірний від'ємний зв'язок між гумором та етноіндиферентністю $\rho=-0,574$;
- помірний від'ємний зв'язок між любов'ю та етноігілізмом $\rho=-0,556$;
- помірний від'ємний зв'язок між відкритістю досвіду та етнофанатизмом $\rho=-0,465$;
- помірний від'ємний зв'язок між гумором та етноізоляцією $\rho=-0,460$;
- помірний від'ємний зв'язок між відкритістю досвіду та етноіндиферентністю $\rho=-0,456$;
- помірний від'ємний зв'язок між любов'ю до пізнання та етнофанатизмом $\rho=-0,422$;
- помірний від'ємний зв'язок між ентузіазмом та етнотерором $\rho=-0,364$.

Помірний позитивний зв'язок між шкалами методик свідчить про те, що чим меншою є значущість цінності за шкалою методики «Цінності в дії» (Values in Action), тим вищим є показник типу етнічної ідентичності за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова). Так само, помірний від'ємний зв'язок між шкалами методик свідчить про те, що чим меншою є значущість цінності за шкалою методики «Цінності в дії» (Values in Action), тим нижчим є показник типу етнічної ідентичності за методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова, С. В. Рижова). Зазначене свідчить про взаємозв'язок типу ідентичності та найбільш значущими цінностями у представників українського та казахського етносів.

Для дослідження диспозиційних рис особистості була обрана методика «П'ятифакторний опитувальник особистості» в адаптації А. Б. Хромова, яка дозволила визначити психологічні особливості представників українського та казахського етносів. Гіпотеза дослідження щодо того, що представники українського етносу є більш закритими та емоційно стриманими, в той час, як представники казахського етносу – відкриті та емоційно лабільні, була перевірена за допомогою непараметричного критерію U-Манна-Уїтні.

Таблиця 2

Результати розрахунку непараметричного критерію U-Манна-Уїтні за шкалами методики «П'ятифакторний опитувальник особистості»

Назва шкали	Середні значення		Рівень значущості
	Українці	Казахи	
Екстраверсія-інтроверсія	47,6	52,47	$p < 0,05^*$
Прив'язаність-обережність	52,7	51,57	$p > 0,05$
Самоконтроль	53,1	50,83	$p > 0,05$
Емоційна стабільність	47,27	52,8	$p < 0,05^{**}$
Експресивність-практичність	57,57	50,43	$P < 0,05^{**}$

Примітка: зірочками виокремлені показники, за якими отримано статистично достовірні відмінності між двома групами

Як можна побачити, статистично значущі відмінності між результатами представників українського та казахського етносів були отримані за шкалами «Екстраверсія-інтроверсія», «Емоційна стабільність» та «Експресивність-практичність». Такий результат можна проінтерпретувати таким чином. Диспозиційні риси особистості – це унікальний набір індивідуальних особливостей, міра вираженості яких визначає особливості соціальної адаптації та взаємодії з оточуючими. На схильність особистості діяти тим чи іншим чином суттєво впливають особливості культури, представником якої є особистість

Висновки. Етнічна ідентичність являє собою складний ментальний конструкт, який є результатом складного та довготривалого процесу соціалізації та етнічної ідентифікації. Етнічна ідентичність включає в себе когнітивний та афективний компоненти, не є сталою та відображає в собі етноспецифічні уявлення, переконання та цінності.

На основі теоретичного та емпіричного дослідження впливу особливостей етнічної ідентичності на формування базових цінностей особистості виявлено, що особливості етнічної ідентичності мають вплив на прихильність особистості до тих чи інших цінностей.

При аналізі результатів емпіричного дослідження було встановлено, що до найважливіших цінностей у представників українського етносу належать: відкритість досвіду, надія, креативність, чесність, доброзичливість. Найважливішими цінностями у представників казахського етносу виявилися: почуття гумору, креативність, чесність, любов до пізнання, справедливість. Такі дані підтверджують наше припущення про наявність впливу етнічної ідентичності на ціннісну сферу особистості.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розширенні уявлень про феномен етнічної ідентичності та базові цінності серед представників різних етносів, а також врахування цих особливостей під час проведення психологічних тренінгів та психокорекційних заходів з метою створення позитивного психологічного клімату в колективах, організаціях та компаніях (зокрема – міжнародних та транснаціональних), працівники яких є представниками різних культур та народів.

Бібліографічні посилання

- Akatay, S. (2001), *Ancient cults and the traditional culture of the Kazakh nation [Drievniye kulty i traditsionnaya kultura kazakhskogo naroda]*, KazNIKI, Almaty.
- Barrett, M. (2008), *Children's Knowledge, Beliefs and Feelings about Nations and National Groups: Essays in Developmental Psychology*, Psychology Press, New York, NY.
- Boyko, S. M. (2002), "Basic values of Ukrainians" ["Bazovi tsinnosti ukrayinskoho narodu"]. *Visnyk Kyivs'koho universytetu. Seriya: Ukrayinoznavstvo – Kyiv university bulletin. Ukrainian sciences series*, No. 6, p. 17–24.
- Chávez, A. F. & Guido-DiBrito, F. (1999), "Racial and Ethnic Identity and Development", *New Directions for Adult and Continuing Education*, Vol. 84, p. 39–47.
- Garvanova, M. Z. & Garvanov, I. G. (2014), "The study of values in modern psychology" ["Issledovaniye tsennostey v sovremennoy psikhologii"]. *Modern Psychology: Proceedings of the 3th International Conference [Sovremennaya psikhologiya: tezisy 3-ey mezhdunarodnoy konferentsii]*, Kazan, October, p. 5–20.
- Hnatenko, P. (2000), *National psychology [Natsional'naya psikhologiya]*, Dnipropetrovsk national university press, Dnipropetrovsk.
- Howard, J. A. (2000), "Social psychology of identities", *Annu. Rev. Sociol.*, Vol. 26, p. 367–393.
- Hritsanov, A. A., Abushenko, V. L., Yevel'kin, G. M., Sokolova, G. N., & Tereschenko, O. V. (2003), *Sociology: encyclopaedia [Sotsiologiya: entsiklopediya]*, Knizniy Dom, Moscow.
- Ivanova, N. V. (2012), "Theoretical aspects of the study of ethnic cultural symbols" ["Teoreticheskiye aspekty izucheniya kul'turnykh simvolov"]. The problems of the theory and practice of ethnopscyhology and ethnology [Problemy teorii i praktiki etnopsikhologii i etnologii], Moldova, The institute of the cultural heritage, The center of ethnology, p. 94–115.
- Сборник научных статей Проблемы теории и практики этнопсихологии и этнологии / Акад. Наук Молдовы, Ин-т Культурного Наследия, Центр Этнологии; науч. ред.: В. П. Степанов.
- Khabenskaya, E. O. (2006), "Ethnic identity: approaches to the problem" ["Etnicheskaya identichnost': podkhody k probleme"], available at: http://world.lib.ru/k/kim_german_nikolaewich/4030-3.shtml.
- Konchalovskaya, M. M. (2007), "The concept of identity in the foreign psychology" ["Ponyatie identichnost' v zarubezhnoy psikhologii"], available at: <http://www.allpsychology.ru/modules.php?name=Pages2&go=page&pid=14&page=1>.
- Leontyev, D. A., Averina, A. Zh., Aleksandrova, L. A. & Vasilyev, I. V. (2014), *Personal potential: the structure and diagnostics [Lichnosntuy potentsial: struktura i diagnostika]* / Leontyev, D. A. (ed.), Smysl, Moscow.
- Marcia, J. E. (1980), "Chapter 5: Identity in Adolescence". In Adelson, J. (Ed.). *Handbook of Adolescent Psychology*, Wiley, New York, NY, p. 109–137.
- Matyazh, S. V. & Berezianska, A. O. (2013), "The classification of values and value orientations of personality" ["Klasyfikatsia tsinnostey ta tsinnisnyh orientatsiy osobystosti"]. Naukovi pratsi Chornomors'kogo derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyevo-Mohylyans'ka akademiya". Seriya: Sotsiolohiya – The Theses of Chornomorsk Petro Mohyla Black Sea state university. Series: Sociology, Vol. 225 No. 13, p. 27–30.
- Mukhamedzhanova, N. M. (2009), *Actual problems of sociocultural dynamics [Aktual'niye problem sotsiokul'turnoy dinamiki]*, Orenburg University Press, Orenburg.
- Nahorna, L. P. (2008), *Regional identity: the Ukrainian context [Regional'na identychnust': ukrayins'kuy kontekst]*, Kuras Institute of political and ethnic studies press, Kyiv.
- Nagel J. (1996) *American Indian Ethnic Re-newal: Red Power and the Resurgence of Identity and Culture*. New York: Oxford University Press, NY.
- Nosenko, E. L. & Arshava, I. F. (2010), *The modern trends of the foreign psychology: the psychology of personality [Suchacny napryamy zarubizhnoy psikhologii: psikhologiya osobystisti]*, Dnipropetrovsk national university press, Dnipropetrovsk.
- Nosenko, E. L. & Maievs'ka, N. A. (2005), *Psychological features of the Ukrainians and the directions of their changes under the conditions of social- economic transformations [Psykholohichni osoblyvosti ukrayintsiv ta napryamky yih zmin v umovah sotsial'no-ekonomichnyh peretvoren']*, Tarbut- LAAM Press, Kharkiv.

- Peterson, C. & Seligman, M. E. P. (2004), *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*, Oxford University Press, NY.
- Pravdyvets, N. O. (2010), "The theoretical model of the phenomenon of personal ethnic identity" ["Teoretychna model' fenomenu etnichnoyi identichnosti osobystosty"]. *Aktual'ny problemy psykhologii: organisatsiyna psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya, Sotsial'na psykholohiya – Actual problems of psychology: organizational psychology. Economic Psychology. Social Psychology*, Vol. 1 No. 27, p. 137–145.
- Phinney, J. S. & Ong, A. D. (2007), "Conceptualization and Measurement of Ethnic Identity: Current Status and Future Directions", *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 54 No. 3, p. 271–281.
- Shils, E. (1961), "Centre and periphery", *In the Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*, p. 117–130.
- Skotna, N. & Stets, V. (2012), "The features of ethnic and national identity" ["Osoblyvosti etnichnoyi i national'noyi identichnosti"]. *Molod' i rynek – Youth and Market*, No 8, p. 6–10.
- Yegenisova, A. K. & Yerubayeva, A. R. (2015), "Psychological features of national mentality of the Kazakh people" ["Psikhologicheskiye osobennosti natsiona'nogo mentaliteta kazakhskogo naroda"], *Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya. Seriya: Istoricheskiye nauki – International journal of experimental education. Series: Historical sciences*, No 4, p. 371–376.

Надійшла до редколегії 10.01.2017

УДК 159.9.072.433

Г. О. Гулько

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОВОГО ПІДЛІТКА

Анотація. Визначено сучасні тенденції трактування мотивації досягнення та соціалізації особистості з позиції вітчизняних та зарубіжних учених. Розглянуто тенденції та форми мотивації досягнення, механізми її функціонування. Досліджено зв'язок рівня мотивації досягнення та здібностей особистості, її академічних успіхів та чинників, що можуть на них впливати. Соціалізацію розглянуто з позиції засвоєння та відтворення суспільних відносин. Поставлено проблему наявності, причин та наслідків зв'язку структурних компонентів процесу соціалізації особистості із провідними мотивами навчання. Наведено результати емпіричного дослідження рівня соціалізованості та структури навчальної мотивації підлітків.

Ключові слова: мотивація досягнення, соціалізація, підлітковий вік, освітній простір, структура навчальної мотивації, структура соціалізації, обдарованість.

Аннотация. Рассматривается взаимосвязь мотивации достижения, ее форм с феноменом социализации личности в таких социальных институтах как школы и лицеи. Акцент сделан на процессе социализации подростков с высоким уровнем одаренности. Определяется уровень социализации, ее компонентов, мотивации достижения, ее тенденций у одаренных подростков. Исследовано, что уровень социализации современных подростков средний, при этом немного снижен уровень моральности, но высокий уровень социальной активности, ведущим мотивом обучения является саморазвитие ребенка. Установлено, что на высокий уровень социализованности влияет ориентация учеников на достижения успеха в процессе обучения.

Ключевые слова: мотивация достижения, социализация, подростковый возраст, образовательное пространство, структура учебной мотивации, структура социализации, одаренность.